

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา วิเคราะห์ หลักพุทธปรัชญา ทำให้มองเห็นว่าพุทธปรัชญามี ลักษณะความคิดที่สำคัญอีกลักษณะหนึ่ง คือนิเวศปรัชญา ซึ่งเป็นการมองโลกธรรมชาติ แบบองค์รวม (Holistic Paradigm) คือยอมรับในความสำคัญของธรรมชาติ ยอมรับในคุณค่าของทุก ๆ ชีวิต ทุก ๆ สิ่งในธรรมชาติ และความสัมพันธ์ที่ทุกสิ่งมีต่อกันในระบบนิเวศ ซึ่งอธิบายได้โดยทฤษฎีอภิปรัชญา และทฤษฎีทางจริยศาสตร์ นั่นคือทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanism) และแนวคิดจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม (Environmental Ethics)

ทฤษฎีทั้งสองเป็นการอธิบายโครงสร้างทางอภิปรัชญาของทุกสรรพสิ่งในโลกธรรมชาติ รวมถึงมนุษย์ โดยใช้มโนทัศน์ เรื่องอทิปปัจจัยตา หรือปัจจุสมุปบาท อธิบายทุกปรากฏการณ์ในโลก ตั้งแต่ปรากฏการณ์ทางกายภาพของสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต การวิวัฒนาการและเสื่อมสลายของโลก เช่น การเกิดของมนุษย์ สัตว์ พืช พฤติกรรมทางศีลธรรม ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งไปจนถึงความอุดมสมบูรณ์ และความเสื่อมโทรมของโลกธรรมชาติ เนื่องจากธรรมชาติทางภาวะวิถยาของทุกสิ่งเหมือนกัน ทุกสิ่งล้วนอิงอาศัยกันทางเหตุปัจจัย เพื่อสนับสนุนความมีอยู่ของกันและกัน ภายใต้กฎธรรมชาติอันเดียวกัน คือกฎไตรลักษณ์ ความแตกต่างระหว่าง “สิ่งธรรมชาติ” ทั้งหลาย มิได้เป็นความแตกต่างโดยแก่น (Essener) หรือสสาร (Substance) แต่เป็นความแตกต่างโดยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นความแตกต่างโดยสมมติทั้งสิ้น ความจริงก็คือ สิ่งที่มีอยู่คือกระแสความเปลี่ยนแปลงที่อิงอาศัยกันทางเหตุปัจจัย เป็นเครือข่ายที่แยกกันไม่ออก ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้โดยไม่อาศัยสิ่งอื่น ดังนั้นโลกทัศน์ของพุทธปรัชญาจึงเป็นโลกทัศน์แบบองค์รวม ที่มองว่าความเปลี่ยนแปลงในจุดใดจุดหนึ่งย่อมมีผลต่อภาพรวมทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม ลักษณะมนุษยนิยมเชื่อว่า พุทธปรัชญา “มนุษย์” “สัตว์” “พืช” และสิ่งอื่น มีความแตกต่างกัน เพราะมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งบางประการต่างกัน ความสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการของสิ่งเหล่านี้จึงแตกต่างกันตามเหตุปัจจัยของแต่ละสิ่ง และเนื่องจากมนุษย์มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งบางประการที่ “พิเศษ” กว่าสิ่งอื่น คือมีปัญญาสามารถพัฒนาศักยภาพของตนจนสามารถรู้ เข้าใจความจริงในธรรมชาติ ตามนัยแห่งปัจเจกสมุปบาท ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งที่ทำให้มนุษย์หยั่งเห็น (Intuition) ความจริงแท้ (Ultimate Reality) ไปพร้อม ๆ กับความจริงทางจริยธรรม (ปรมาัตถธรรม)

โครงสร้างอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาทำให้เข้าใจได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันและกัน เราไม่อาจมีชีวิตอยู่โดยไม่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม การกระทำใด ๆ ที่กระทำลงไปในธรรมชาติ จะต้องมียุทธวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งตามมาเสมอ การทำลายธรรมชาติย่อมเป็นเหตุให้เกิดภาวะขาดความสมดุลในธรรมชาติ ดังกรณีที่เกิดสภาวะแวดล้อมวิกฤติ อยู่ในปัจจุบันนี้

สัมมาทิฐิ คือทัศนคติที่ถูกต้อง จะช่วยให้มนุษย์มีท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ คือเกื้อกูล เป็นมิตรต่อธรรมชาติ และต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก นั่นคือหลักอนัตตา ช่วยให้เราเข้าใจว่า ทัศนคติที่ถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลก สิ่งอื่น ๆ ในธรรมชาติมีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์ เช่น “ท่าที่ทรราช” และ “ท่าที่ผู้ทำหน้าที่ดูแลแทนพระเจ้า” นั้น เป็นทัศนคติและท่าทีที่ผิดแท้จริงแล้ว ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความเป็นอยู่ที่ขึ้นต่อกันและกัน ในรูปแบบของมันตามเหตุและผล การขูดรีดและทำลายธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์จึงเป็นสิ่งไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง หลักอนัตตาสอนให้มนุษย์ลดละความเห็นแก่ตัว การยึดมั่น ถือมั่นในตัณหา ของกู ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดการเบียดเบียน ประทุษร้ายผู้อื่น การไม่ยึดมั่นในตนเป็นความเมตตา กรุณา และมุทิตา แก่ผู้อื่น ทั้งนี้เพราะเราไม่หมกมุ่นอยู่กับผลประโยชน์ของตนเอง เรียนรู้ที่จะเห็นผลประโยชน์ของผู้อื่น และเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น และอุเบกขาก็จะตามมาจากการมีสัมมาทิฐิ คือปัญญาที่แจ่มแจ้งในสภาวะ ธรรมคือความจริงในธรรมชาติ คุณธรรมทั้ง 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จะเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะแผ่แผ่ไปให้แก่สรรพชีวิต

ทัศนคติและท่าทีของพุทธปรัชญาที่มีต่อมนุษย์และธรรมชาติ คล้ายคลึงกับท่าที “นิเวศสำนึก” ในแง่ที่ว่าต่างก็มองโลกเป็นองค์รวมที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มีอิทธิพล

ต่อกันและกัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากหน่วยย่อยหน่วยใดหน่วยหนึ่ง จะกระทบมีผลไปทั่ว และในที่สุดจะกลับมากกระทบหน่วยย่อยนั้นเองด้วย ตามกฎปฏิจจสมุปบาท และมโนทัศน์เรื่อง “กรรม” ที่อยู่ภายใต้กฎปฏิจจสมุปบาท นอกจากนี้ จะคล้ายคลึงกันในแง่ที่มองโลกเป็นภาพของกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

กล่าวได้ว่า พุทธปรัชญามีทัศนะว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หากธรรมชาติถูกทำลาย มนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อมนุษย์เบียดเบียนธรรมชาติ ก็เท่ากับมนุษย์เบียดเบียนตนเอง จริยธรรมของชาวพุทธจึงมีพื้นฐานมาจากความรู้ความเข้าใจธรรมชาติ ซึ่งอาจสรุปทัศนะและท่าทีของพุทธปรัชญาที่มีต่อมนุษย์และธรรมได้ดังนี้

1. พุทธปรัชญามองธรรมชาติเป็นไปตามกฎธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นองค์รวม สอนให้มนุษย์เห็นความจริงตามกฎธรรมชาติ ดำรงชีวิตให้สอดคล้องกลมกลืนไปกับธรรมชาติเพื่อความผาสุกของโลกธรรมชาติ
2. พุทธปรัชญามองว่าสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติว่า เป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติอันเดียวกัน จึงควรเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน
3. พุทธปรัชญามองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า เกื้อกูลต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ตามหลักจริยธรรมมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหมด